

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Національного університету

«Одеська юридична академія»

професор В.С. Загородній

ВИСНОВОК

Національного університету «Одеська юридична академія» про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Козакевич Олесі Миколаївни на тему: «Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», затвердженої Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія» 24 жовтня 2017 року (протокол № 2), змінена 15 лютого 2021 року (протокол № 5)

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового семінару кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія» від 02.11.2021 року № 7

ПРИСУТНІ:

д.ю.н., проф. Крижановський А.Ф.; д.ю.н., проф. Дудченко В.В.; д.ю.н., проф. Завальнюк В.В.; д.ю.н., проф. Мельничук О.С.; к.ю.н., доц. Свида О.Г.; к.ю.н., к.іст.наук, доц. Кормич А.І.; к.ю.н., доц. Кравченко С.П.; к.ю.н., доц. Чувакова Г.М.; к.ю.н., доц. Бальжик І.А.; к.ю.н., доц. Скуріхін С.М.; к.ю.н., доц. Рязанов М.Ю.; к.ю.н., доц. Тіщенко Ю.В.; к.ю.н., доц. Федоров В.А.; к.ю.н., доц. Антошина І.В.; к.ю.н., доц. Серебро М.В.; к.ю.н., ас. Дудник Р.М.; к.ю.н., ст. викладач Ковбасюк С.В.; к.ю.н., ас. Бондаренко А.І.; к.ю.н., ас. Кобко-Одарій В.С.; асистент Войткова А.В.; асистент Іванчук В.Є.

З присутніх 4 докторів наук, 15 кандидатів наук та 2 асистента – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційного дослідження аспірантки кафедри загальної теорії права та держави Козакевич Олесі Миколаївни за темою: «Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Слухали:

Доповідь здобувача ступеня вищої освіти доктора філософії Козакевич Олесі Миколаївни тему: «Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах», поданої на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Доповідачка обґрунтувала актуальність обраної теми, визначила мету, завдання, методологію дисертаційного дослідження, охарактеризувала його об'єкт та предмет, виклала основні наукові положення та висновки, що виносяться на захист, вказала науково-практичну значимість роботи, надала відомості щодо впровадження результатів дослідження.

Обґрунтовуючи вибір теми дисертаційного дослідження, Козакевич О.М. зазначила, що необхідність дослідження забезпечення доступу до правосуддя зумовлена потребою врахування впливу сучасних транзитивних процесів на систему правосуддя та формування сучасної концепції доступності правосуддя. Основна ідея такої концепції полягає у формуванні такої системи правосуддя, яка, у першу чергу, буде сприяти зменшенню організаційних бар'єрів для належної реалізації громадянами права доступу до правосуддя.

Обґрунтовано, що право на доступ до правосуддя розглядається і визнається як окреме право людини в системі нових індивідуальних і соціальних прав й одночасно як гарантія дотримання та реалізації прав людини у сфері правосуддя. Без доступу до правосуддя неможливою є реалізація комплексу таких прав як право на судовий захист, на участь в судовому засіданні, на рівність і змагальність сторін, на справедливий судовий розгляд. Важливе значення у сфері забезпечення безперешкодного доступу до правосуддя є визнані світовим співтовариством міжнародно-правові акти та інституції: Загальна декларація прав людини, ЄКПЛ, МПГПП, Резолюції Генеральної Асамблеї ООН, а також регіональні європейські правові акти: рекомендації КМРЄ, рішення ЄСПЛ та ін. Рекомендації КМРЄ систематизовано по групах: рекомендації КМРЄ загального характеру; рекомендації щодо доступу до правосуддя окремих категорій осіб; рекомендації щодо правосуддя в окремих категоріях справ.

Доведено, що забезпечення доступу до правосуддя виступає як обов'язок держави у відносинах з громадянами і правова гарантія справедливого судочинства, що базується на фундаментальному принципі верховенства права. За транзитивних умов доступність правосуддя розглядається як елемент системи правових гарантій для здійснення і захисту прав, свобод і законних інтересів особи у судовому або позасудовому порядку. Сучасна держава має сприяти розвитку альтернативних (позасудових) способів розв'язання спорів. Можливості вибору та використання індивідом законного та ефективного способу вирішення правового спору є ознакою правової держави та гарантією реалізації права громадянина на доступ до правосуддя.

За підсумками свого дисертаційного дослідження, здобувачкою сформульовано низку теоретичних положень.

При здійсненні дисертаційного дослідження Козакевич О.М. дійшла до виважених висновків, а саме:

1. Право на доступ до правосуддя – це закріплене нормами матеріального та процесуального права окреме право людини і громадянина, що полягає у можливості вільного (безперешкодного) використання судових, альтернативних (позасудових) та досудових процедур для справедливого та ефективного захисту своїх прав. Правове визнання такого права означає для держави обов'язок створити належні умови для його реалізації спираючись на принцип верховенства права.

Серед чинників (бар'єрів) в умовах транзитивності, що перешкоджають забезпеченню реалізації та захисту права на доступ до правосуддя названо: нестабільність правової системи, яка є головною першоосновою для обмеження права на доступ до правосуддя; нестабільне, ситуативне, недосконале процесуальне законодавство; недоліки правозастосовної судової практики; кадровий дефіцит та низький рівень правової кваліфікації судових кадрів; затягування розгляду судових справ у зв'язку з незаповненням вакансій суддів та великою кількістю судових справ; процесуальні перешкоди у доступі до правосуддя, ускладнений порядок звернення до суду, надмірна зарегульованість питань, пов'язаних з вимогами до змісту позовної заяви, процедури подання доказів; висока вартість якісних юридичних послуг; низький рівень правової культури та недолік юридичних знань.

2. Характерними рисами доступу до правосуддя в транзитивних умовах є те, що поступово створюються відповідні умови і нові форми забезпечення доступу до правосуддя, вживаючи заходи до подолання так званих «бар'єрів» доступу до правосуддя. Механізмами подолання бар'єрів, що перешкоджають реалізації та захисту права на доступ до правосуддя є наступні стратегії: правова освіта та правове виховання з питань прав, обов'язків та правового захисту громадян (населення); формування суддівського корпусу на основі відкритого конкурсу за участю міжнародних експертів; застосування процедур, які полегшують звернення до суду (розвиток громадських центрів правосуддя, впровадження та поширення у національній правовій системі програм правової допомоги); вдосконалення інституту конституційної скарги; розвиток електронного судочинства; формування інституту транзитивної юстиції; розвиток альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів.

3. Проведений аналіз інституту конституційної скарги свідчить про те, наскільки значущим для забезпечення доступу до правосуддя є ефективна робота КСУ. Також, важливими є правові знання суб'єктів права на конституційне звернення та їх представників щодо особливостей провадження у справах щодо відповідності конституції України законів України та їх окремих положень за конституційною скаргою. Вагомим внеском у підвищення ефективності роботи механізму конституційної скарги в Україні є проведення різноманітних тренінгів, круглих столів, навчань та обговорень, які закладають фундамент для підвищення кваліфікації правників у складанні конституційних скарг. Найбільш проблемними

аспектами реалізації конституційної скарги є значна кількість недоліків під час подання скарги та правова регламентація порядку виконання рішень КСУ. Для подолання зазначеного недоліку необхідно вдосконалити механізм звернення, розгляду конституційної скарги та алгоритм прийнятності конституційних скарг з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

4. Одним із найуспішніших соціальних проєктів Міністерства юстиції України, Уряду та міжнародних партнерів вважається право на безоплатну правову допомогу. Можна констатувати, що за сучасних умов Україною формально виконано всі міжнародні зобов'язання щодо гарантування права на безоплатну правову допомогу. Пріоритетним завданням є збереження незалежності самої системи відносин з надання БПД від політичного впливу та підвищення якості надання безоплатної вторинної правової допомоги. Безоплатна правова допомога є державною гарантією, необхідною для реалізації права людини на доступ до правосуддя та складовою ефективною, гуманною та справедливою системою правосуддя, яка спирається на принцип верховенства права та інтегрує альтернативні способи вирішення конфліктів у процедури надання правової допомоги. Впровадження зазначеної системи є необхідним кроком для переходу від радянської моделі карального правосуддя до європейської моделі справедливого правосуддя. А основними тенденціями такого процесу є удосконалення правових механізмів надання БПД та його цифровізація. Система БПД інтегрує альтернативні способи вирішення конфліктів у процедури надання правової допомоги, зокрема розвиває забезпечення доступу до медіації як позасудового способу вирішення конфліктів.

Доступ до правосуддя та правової допомоги – це реальна можливість звернутися за допомогою, отримати необхідну юридичну послугу і використовувати юридичну послугу для вирішення своєї правової проблеми. Іншими словами, необхідна оцінка конкретних практичних умов і обставин, що ускладнюють доступ до безоплатної правової допомоги або, навпаки, полегшують його.

5. З активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, поняття «доступ до правосуддя» розглядається не тільки як можливість присутності в судовому засіданні, а скрізь призму сукупності технологій, дій і процедур допоміжного характеру, що забезпечують та полегшують шляхи доступу до правосуддя. У зв'язку з цим простежується тенденція з розгляду поняття «доступ до правосуддя» не тільки з юридичної точки зору, а і в якості соціальної категорії, що оперує насамперед загальнолюдськими і загальноправовими цінностями, правом кожного на справедливість і безперешкодний захист своїх прав.

За сучасних умов слід активніше залучити потенціал інформаційних технологій для розширення вільного доступу до правосуддя. Єдиний інформаційний простір України має містити відомості про альтернативні варіанти вирішення спорів, про їх сутність та особливості, місце розташування та час роботи та механізми звернення. Ґрунтуючись на застосуванні в своїй діяльності інформаційно-комунікаційних технологій,

суд дозволяє громадянам самостійно здійснювати пошук, аналіз і узагальнення інформації про судову діяльність, гарантуючи тим самим пряме або опосередковану участь громадян в судовій діяльності.

6. Концепцію транзитивної юстиції використовують держави які переходять зі стану конфлікту та окупації до стану миру, вона не містить універсальних формул для всіх держав. Національна модель транзитивної юстиції перебуває на стадії обговорення та формування, вона передбачає комплекс заходів спрямованих на подолання наслідків війни та окупації та вироблення механізмів, які унеможливають повторення конфліктів у майбутньому. Визнання верховенства норм міжнародного права і тенденція підвищення ролі позасудових механізмів у системі правосуддя надасть можливість застосовувати несудові механізми з метою зміцнення сталого миру. Тому транзитивне правосуддя це необхідний компонент інтеграції суспільства що перебуває на етапі конфлікту у сучасне міжнародне співтовариство у якому головне місце посідають права людини.

7. Розвиток альтернативного врегулювання спорів є однією з загальносвітових тенденцій вдосконалення правового процесу, який є складовою комплексу реформ, спрямованих на забезпечення доступності правосуддя. Альтернативні способи вирішення спорів забезпечують правову можливість вибору між судовим розглядом та іншими недержавними формами (процедурами) вирішення спорів або конфлікту на основі добровільного узгодження сторонами процедурного порядку та встановлення відповідних прав і обов'язків конфліктуючих сторін/ сторін які перебувають у стані конфлікту.

Становлення та розвиток альтернативного вирішення спорів в сучасній Україні є пріоритетним напрямком забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах. Зміст поняття «доступ до правосуддя» постійно розширюється за рахунок поширення практики застосування альтернативних процедур вирішення спорів, а також усвідомлення необхідності надання допомоги вразливим групам населення в отриманні правової допомоги.

Поняття АВС для досягнення якості доступності правосуддя важливим є питання створення ефективної системи альтернативного вирішення спорів.

8. Третейський розгляд є засобом забезпечення альтернативного правового захисту, який базується на приватноправовій автономії особистості та принципах самоорганізації соціальних спільнот. Правове регулювання такої альтернативної процедури українським законодавством є кроком приєднання до держав із розвинутою системою альтернативних засобів розв'язання правових конфліктів та демонстрацією прагнення до демократизації суспільства та здійснення правових реформ. Заходами покращення діяльності третейських судів є: по-перше, забезпечення належного рівня інформування як пересічних громадян так і професійних юристів про третейські суди як альтернативний засіб вирішення спорів; по-друге, усунення законодавчих недоліків регулювання третейського розгляду з урахуванням сучасних тенденцій.

9. Відновне правосуддя є новаційним підходом реагування на правопорушення та його наслідки, такий підхід спрямований на відновлення справедливості та збалансування потреб сторін конфлікту і суспільства в цілому. Відновне правосуддя доповнює офіційну форму правосуддя. Найпоширенішою формою реалізації відновного правосуддя виступає добровільна медіація, яка є перспективним напрямком розвитку альтернативних засобів забезпечення доступу до правосуддя. Такий підхід дозволяє забезпечити різноманітність засобів, які використовуються сторонами при зверненні до суду за правовим захистом, гарантувати справедливий судовий розгляд та ефективне врегулювання спору. Медіація є органічним доповненням судової системи і покликана сприяти вдосконаленню суспільних відносин, підвищенню довіри суспільства до правосуддя. Впровадження інституту медіації у вітчизняну правову систему розглядається як процесуальна гарантія захисту прав, що сприяє доступності та ефективності правосуддя.

Структура та обсяг дисертації зумовлені метою і логікою дослідження та складаються з анотації державною та англійською мовами, вступу, трьох розділів, що містять 10 підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

По закінченню доповіді, Козакевич О.М. присутніми були поставлені такі **запитання**:

К.ю.н., доц. Рязанов М.Ю.: Як, на Вашу думку співвідносяться поняття «транзитивна юстиція», «транзитивне правосуддя» та охарактеризуйте поняття «транзитивне правосуддя»?

Козакевич О.М.відповіла. В дисертаційному дослідженні зазначаються поняття «транзитивна юстиція» та «транзитивне правосуддя».

Поняттям «правосуддя» в праві України позначається діяльність виключно судів, але не загальний процес відновлення верховенства права та прав людини. Поняття «юстиція» ширше та охоплює діяльність як судових, так і несудових інституцій. Поняття «транзитивна юстиція» є більш широким, оскільки включає в себе «транзитивне правосуддя».

Поняття «правосуддя транзитивного періоду» охоплює сукупність правових механізмів і практик, які набули широкого поширення в другій половині ХХ ст. в транзитивних суспільствах. Такі механізми покликані сприяти більш ефективному руху таких суспільств від авторитарних режимів до демократії та подолання в таких суспільствах наслідків конфліктів, пов'язаних з масштабними актами насильства. Транзитивне правосуддя можна визначити як необхідний крок на шляху до досягнення суспільної злагоди та умови ефективного функціонування будь-якого суспільства. Найважливішим завданням транзитивного правосуддя є досягнення широкого громадського консенсусу щодо подій минулого і формування загальногромадянської ідентичності постконфліктного суспільства навколо демократичних цінностей.

К.ю.н., асистент Кобко-Одарій В.С.: Поясніть, будь-ласка, що Ви розумієте під поняттям «транзитивність»?

Козакевич О.М. відповіла: Поняття «транзитивність» переважно використовується як синонімічне поняттям «перехід» та «трансформація». «Транзитивність» вказує на перехід переважно зовнішнього характеру – від однієї часової або просторової точки до іншої, від одного стану до іншого. Суспільство у транзитивних умовах являє собою певний етап його розвитку, який характеризується суттєвою трансформацією усіх або більшості соціальних інститутів, цінностей і норм, що зумовлюють виникнення нових соціальних структур і змін в організації управління суспільством. «Транзитивність» – переважно процесуальна характеристика, вона вказує на незавершеність руху, процес, спрямований у майбутнє.

К.ю.н., доцент Тіщенко Ю.В.: Який підхід використав автор при виборі методологічного інструментарію в дисертаційному дослідженні?

Козакевич О.М. відповіла: Методологічну основу дисертаційного дослідження становить комплексний підхід, який передбачає використання загальних, загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціально-юридичних методів пізнання доступу до правосуддя у правовій доктрині, міжнародному праві, національному законодавстві та юридичній практиці.

Д.ю.н., професор Мельничук О.С.: У дисертаційному дослідженні використано поняття «деліберативна демократія», розкрийте її сутність та визначте її прояви в аспекті доступності правосуддя?

Козакевич О.М. відповіла: Концепція деліберативної демократії об'єднує в собі різні підходи, об'єднані ідеєю посилення легітимності та результативності демократичних режимів через впровадження інструментів деліберативних заходів за участю громадян, представників організацій громадянського суспільства, під час яких відбувається розважливе обговорення суспільно важливих рішень, ініціатив. Цей підхід передбачає залучення до обговорення широкого спектра інституцій та асоціацій, засоби масової інформації, фонди, приватні та некомерційні установи, законодавчі органи, органи виконавчої влади та суди. Відстоюючи засади прозорості, підзвітності, відповідальності та професійності у діяльності органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, планомірно впроваджуються інноваційні ініціативи у сфері правосуддя. 2014 року в Україні було введено в дію інноваційне законодавство у сфері судочинства, яким передбачено можливість здійснення відеофіксації судових засідань без необхідності отримання окремого дозволу судді. Проект «Відкритий Суд», головною особливістю якого є відеофіксація судових засідань у кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних справах, а також у справах про адміністративні правопорушення, їх оприлюднення та використання у цілях судової реформи. Проект «Відкритий Суд» послідовно визнається громадськістю держави як такий, що є одним з найбільш важливих проектів України, спрямованих на утвердження верховенства права та забезпечення доступності правосуддя.

К.ю.н., доцент Рязанов М.Ю.: В роботі здійснюється дослідження відновного правосуддя. Поясніть, будь ласка, в чому основна мета відновного правосуддя?

Козакевич О.М. відповіла: Відновне правосуддя доповнює офіційну форму правосуддя. Основною метою відновного правосуддя є не покарання, а створення умов для примирення потерпілого та правопорушника за допомогою посередника, а також усунення наслідків викликаних правопорушенням. Відновне правосуддя забезпечує рівну увагу до потреб та почуттів як жертви так і порушника. Такий підхід сприяє ефективнішій компенсації шкоди, примиренню сторін та відновленню гармонії у громаді.

К.ю.н., доцент Свида О.Г.: У підрозділі розглядається досліджується природа, значення, риси медіації, виокремлюються позитивні риси врегулювання спорів за допомогою медіації, проте важливим також залишається питання, а які ризики несе у собі звернення до врегулювання спору за допомогою медіації порівняно із більш традиційним судовим захистом?

Козакевич О.М. відповіла: Важливою технологією альтернативного вирішення конфліктів є медіація. Інститут медіації, який отримує сьогодні все більше визнання громадянського суспільства, може використовуватися не тільки як самостійна процедура для ефективного вирішення конфлікту, а й як цілеспрямована соціальна програма формування цільового ціннісного простору для відродження і формування соціально-значущих орієнтирів суспільства.

Процедура медіації істотно відрізняється від традиційної судової форми захисту прав громадян, в рамках якої сторони розглядаються як противники; хід процесу визначається процесуальним правом, який, як правило, проходить в умовах гласності судового розгляду.

Істотними недоліками медіації при вирішенні правових конфліктів є те, що в медіації складніше бути впевненим у професіоналізмі медіатора, ніж судді в судовому процесі, тим більше, що медіатор повинен виступати фахівцем відразу в декількох сферах, що на практиці досить складно. Більш сильні сторони отримують можливість нав'язати свою точку зору слабшим, оскільки медіація (в силу своєї неформальності) надає менше процесуальних гарантій, ніж судовий розгляд справи чи арбітраж. Механізм медіації, в центрі уваги якого знаходяться спори та конфлікти між приватними сторонами, приховують від суспільства деякі значні спори, які мають чи можуть мати соціально значущі наслідки.

К.ю.н., доцент Свида О.Г.: Як, на ваш погляд, співвідносяться між собою такі поняття: «право на суд», «право на справедливий судовий розгляд» та «право доступу до правосуддя»?

Козакевич О.М. відповіла: Право на суд стосується як інституційних та організаційних аспектів, так і особливостей здійснення окремих судових процедур. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, при визначенні цивільних прав і обов'язків особи чи при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, що пред'являється особі. Поняття «право на справедливий і публічний розгляд» включає в себе

таку правомочність як «право на суд», можливість особи звернутись до суду за захистом прав, свобод і законних інтересів.

Право на доступ до правосуддя розглядається і визнається як окреме право людини в системі нових індивідуальних і соціальних прав й одночасно як гарантія дотримання та реалізації прав людини у сфері правосуддя.

Право на доступ до правосуддя – це закріплене нормами матеріального та процесуального права окреме право людини і громадянина, що полягає у можливості вільного (безперешкодного) використання судових, альтернативних (позасудових) та досудових процедур для справедливого та ефективного захисту своїх прав. Правове визнання такого права означає для держави обов'язок створити належні умови для його реалізації спираючись на принцип верховенства права.

Д.ю.н., професор, завідувач кафедри загальної теорії права та держави Крижановський А.Ф.: Охарактеризуйте сучасну концепцію транзитивного правосуддя.

Козакевич О.М. відповіла: Концепцію транзитивного правосуддя використовують держави які переходять зі стану конфлікту та окупації до стану миру, вона не містить універсальних формул для всіх держав. Представниками вітчизняної політико-правової думки слід вивчити та проаналізувати міжнародний досвід зазначеної концепції з урахуванням українських реалій.

Представникам вітчизняної політико-правової думки слід вивчити та проаналізувати міжнародний досвід зазначеної концепції з урахуванням українських реалій.

Національна модель транзитивного правосуддя перебуває на стадії обговорення та формування, вона передбачає комплекс заходів спрямованих на подолання наслідків війни та окупації та вироблення механізмів, які унеможливають повторення конфліктів у майбутньому. Визнання верховенства норм міжнародного права і тенденція підвищення ролі позасудових механізмів у системі правосуддя надасть можливість застосовувати несудові механізми з метою зміцнення сталого миру. Тому транзитивне правосуддя це необхідний компонент інтеграції суспільства що перебуває на етапі конфлікту у сучасне міжнародне співтовариство у якому головне місце посідають права людини.

Після відповідей на запитання було озвучено висновок наукового керівника – **кандидата юридичних наук, доцента кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія» - Скуріхіна Сергія Миколайовича.**

У висновку зазначено, що забезпечення права на доступ до правосуддя сьогодні характеризується певними особливостями, зумовленими тим транзитивним періодом, в якому перебуває українське суспільство. Під впливом транзитивних процесів ідеологія і система правосуддя зазнають значних трансформацій. Одним із напрямків таких змін є формування сучасної концепції доступності правосуддя.

Дисертація має наукову новизну, оскільки вона є першим загальнотеоретичним дослідженням забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах.

Обґрунтованість і достовірність наукових результатів, отриманих дисертанткою не викликають сумнівів. Авторка належним чином обґрунтувала вибір теми дослідження, його об'єкт, предмет, мету та завдання.

Теоретико-методологічний інструментарій дисертації зумовлений метою дослідження та особливостями досліджуваної сфери суспільних відносин.

Достовірність сформульованих у дисертації наукових висновків, положень, рекомендацій забезпечується використанням численних вітчизняних та іноземних наукових джерел, аналізом необхідних нормативно-правових актів.

Автору вдалося досягти мети дисертаційної роботи, виявити закономірності та особливості забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах.

При цьому, авторка виявила вміння чітко висловлювати свою думку, робити логічні висновки, обґрунтовувати свою позицію, що допомогло йому вирішити поставлені завдання: встановити теоретико-методологічні засади дослідження доступу до правосуддя в умовах транзитивного періоду;

розкрити сучасний стан дослідження концепції доступу до правосуддя;

охарактеризувати доступність правосуддя як базову гарантію забезпечення прав людини та громадянина;

удосконалити поняттєво-категорійний апарат концепції доступу до правосуддя;

охарактеризувати особливості форм реалізації права на доступ до правосуддя в транзитивних умовах;

з'ясувати роль і місце конституційної скарги у механізмі реалізації права на доступ до правосуддя в транзитивних умовах;

з'ясувати значення права на безоплатну правову допомогу серед форм забезпечення права на доступ до правосуддя;

обґрунтувати перспективи електронного правосуддя як засобу забезпечення доступності правосуддя в умовах інформаційного суспільства;

визначити значення транзитивної юстиції в системі забезпечення доступності правосуддя у конфліктному та постконфліктному суспільстві;

з'ясувати роль та значення альтернативних засобів забезпечення доступу до правосуддя та визначити поняття АВС;

визначити роль та значення третейського судочинства у механізмі альтернативних засобів забезпечення доступу до правосуддя;

з'ясувати суть феноменів медіації та відновного правосуддя та окреслити їх перспективи в удосконаленні системи забезпечення доступу до правосуддя.

Дисертації притаманний високий ступінь обґрунтованості та новизни наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих автором.

Ці та інші положення дисертаційної роботи Козакевич О.М. свідчать про те, що поставлені завдання вирішено автором на належному науково-теоретичному рівні, а одержані у дослідженні результати характеризуються високим ступенем вірогідності та наукової обґрунтованості.

Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» у контексті теми «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий і культурний вимір» на 2016–2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також плану науково-дослідницької роботи кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія» – «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України» на 2016–2020 рр.

Теоретичну основу дослідження становлять роботи таких вчених як: К. Айріян, А. Багінський, О. Балацька, Ю. Битяк, В. Бігун, О. Бойко, О. Бориславська, Дж. Брейтвейт (J. Braithwaite), О. Бринцев, В. Бурий, І. Бут, А. Бущенко, І. Верба, М. Гецько, О. Гець, Н. Голубєва, М. Гнатовський, Н. Грень, П. Гуйван, М. Гультай, Р. Денисова, О. Дубовик, А. Єзеров, І. Жаровська, В. Землянська, Х. Зер (H. Zehr.), М. Зуніно (M. Zunino), А. Іглаш (A. Eglash), О. Кайдаш, М. Каппеллетті (M. Cappelletti), Б. Кардозо (B. Cardozo), В. Козирєва, А. Колодій, С. Короєд, М. Костицький, Ю. Котвяковський, Е. Кренцель (E. Crenzel), Н. Крестовська, Н. Крітц (N. Kritz), В. Кушнерьов, Ю. Лобода, О. Лемак, О. Литвинов, В. Личко, Н. Мазаракі, Б. Малишев, В. Малярєнко, Ю. Мамат, Т. Маршал, Л. Матвєєва, Л. Махова, Ю. Микитин, І. Мокрицька, Р. Москаль, Є. Назимко, Л. Наливайко, Н. Нестор, О. Овчаренко, К. Оффе (C. Offe), К. Паркер (C. Parker), І. Переверзєв, О. Плотніков, С. Погребняк, К. Примель (K. Priemel), Ю. Притика, Й. Пуделька, С. Рабенко, С. Рабінович, Ю. Размєтаєва, М. Райт, Ю. Ремєскова, М. Савчин, Н. Сакара, В. Семенов, І. Сенюта, В. Сідорєнко, О. Свида, С. Скурихин, М. Ставнійчук, С. Степанова, А. Стіллер (A. Stiller), Р. Тейтел (R. Teitel), Д. Терлецький, В. Тєртишник, П. Хейнер (P. Hayner), А. Чорнота (A. Chornota), Ц. Шамлікашвілі, С. Шевчук, С. Шелєст, Т. Шепель, В. Шибіко, О. Щєрбанюк, І. Ясиновський.

Використана автором структурна побудова дисертації видається достатньо обґрунтованою і логічною. Дисертаційна робота відзначається системним підходом до аналізу предмету дослідження. Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Структура роботи повністю відповідає завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми та вирішити завдання, поставлені дисертанткою при написанні роботи.

У першому розділі розглянуто теоретико-методологічні засади дослідження доступу до правосуддя в транзитивних умовах та висвітлено питання сучасного стану дослідження концепції доступу до правосуддя у

юридичній науці, що надало можливість виділити такі напрями: дослідження проблематики доступності правосуддя на загально-теоретичному та філософсько-правовому рівнях; дослідження проблематики доступності правосуддя в юридичних науках матеріального права; дослідження проблематики доступності правосуддя в юридичних науках процесуального права.

Також у першому розділі доступність правосуддя розглянута як гарантія забезпечення прав людини. Визначено чинники (бар'єри) в умовах транзитивності, що перешкоджають реалізації та захисту права на доступ до правосуддя. Визначено механізми подолання бар'єрів, що перешкоджають реалізації та захисту права на доступ до правосуддя. Надано визначення права на доступ до правосуддя, яке розуміється як закріплене нормами матеріального та процесуального права окреме право людини і громадянина, що полягає у можливості вільного (безперешкодного) використання судових, альтернативних (позасудових) та досудових процедур для справедливого та ефективного захисту своїх прав.

У другому розділі розкрито форми реалізації права на доступ до правосуддя в умовах транзитивності. Доведено, що конституційна скарга потенційно може стати одним із інструментів деліберативної (нарадчої) демократії. Надано характеристику праву на безоплатну правову допомогу як мінімального стандарту доступу до правосуддя. Зроблено висновок про те що за сучасних умов безоплатна правова допомога є державною гарантією, необхідною для реалізації прав людини на доступ до правосуддя та є складовою ефективною, гуманною та справедливою системи правосуддя, яка спирається на принцип верховенства права.

Показано інструментальну цінність електронного правосуддя як засобу забезпечення доступності правосуддя в умовах інформаційного суспільства. Третій розділ роботи присвячений альтернативним засобам забезпечення доступу до правосуддя в транзитивний період. Розглянуто специфіку застосування альтернативних засобів вирішення правових спорів з метою забезпечення доступу до правосуддя.

Альтернативні способи вирішення спорів, розуміються як міжгалузевий правовий інститут, який встановлює можливість вибору між судовим розглядом та іншими недержавними формами (процедурами) вирішення спорів або конфлікту на основі добровільного узгодження сторонами процедурного порядку та встановлення відповідних прав і обов'язків конфліктуючих сторін.

В контексті дисертаційного дослідження зосереджена увага на тому, що відновне правосуддя є новаційним підходом реагування на правопорушення та його наслідки, який такий підхід спрямований на відновлення справедливості та збалансування потреб сторін. Дисертація є завершеною працею, оформленою відповідно до встановлених вимог. Результати проведених автором досліджень та отримані ним нові науково-обґрунтовані результати у сукупності розв'язують конкретні наукові

завдання, що мають істотне значення для розвитку науки загальнотеоретичної юриспруденції.

Основні наукові результати дисертаційного дослідження Козакевич О.М. пройшли належну апробацію шляхом оприлюднення її положень у монографії, фахових вітчизняних та зарубіжних виданнях, у виступах та доповідях на наукових та науково-практичних конференціях.

Зміст свідчить, що дисертаційне дослідження Козакевич О.М. виконано на належному рівні і має істотну наукову новизну. Здобувачкою самостійно опрацьовано значну кількість джерел монографічного, нормативно-правового характеру, робота містить цікаві й вагомні висновки та нові пропозиції.

Дослідження ґрунтується на виваженій самостійній роботі над темою дисертації, ідеї та розробки, що належать співавторам у дисертації Козакевич О.М. не використовувались, ступінь особистого внеску автора відображена у вступі до дисертації належним чином.

Козакевич О.М.. повністю виконала індивідуальний план наукової роботи та індивідуальний навчальний план. У процесі її роботи з підготовки дисертації та виконання індивідуального плану наукової роботи та індивідуального навчального плану О.М. Козакевич проявила себе як ініціативна, старанна, наполеглива, сумлінна дослідниця. Індивідуальний план виконала своєчасно та на належному рівні, має високі оцінки.

Таким чином, дисертація Козакевич Олесі Миколаївни на тему «Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах», подана на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», є оригінальним, самостійним, цікавим науковим дослідженням складної проблеми, яка представляє як теоретичний, так і практичний інтерес, відповідає вимогам, встановленим Порядком проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 р. № 167, може бути рекомендована до захисту на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», а її автор заслуговує, на основі захисту, присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

К.ю.н., доцент кафедри загальної теорії права та держави Серебро М.В., який відзначив, що для дослідження обрана актуальна тема, яка має велике теоретичне та практичне значення в умовах розбудови демократичної та правової держави, утвердження верховенства права.

У дисертаційному дослідженні, Козакевич О.М. обґрунтовує, що право на доступ до правосуддя слід розглядати і визначити як право, яке має першорядне значення серед нових індивідуальних і соціальних прав. Без доступу до правосуддя неможливою є реалізація комплексу таких прав, як право на судовий захист, на участь в судовому засіданні, на рівність і рзмагальність сторін, на справедливий судовий розгляд. За сучасних умов

доступність правосуддя можна розглядати в якості комплексної соціально-правової категорії, орієнтованої на надання і забезпечення системи гарантій для здійснення і захисту прав, свобод і законних інтересів особи у судовому або позасудовому порядку.

Вказав, що дисертація Козакевич О.М. на тему: «Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах» подана на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», може бути рекомендована до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

К.ю.н., асистент Кобко-Одарій В.С.: відмітила, що робота є ґрунтовним науковим дослідженням, яке має значну актуальність, містить ґрунтовно розкриті питання, правильні, логічні та значимі висновки. Зазначила, що дисертація Козакевич О.М. на тему: «Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах», подана на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», може бути рекомендована до попереднього розгляду у разовій спеціалізованій вченій раді.

К.ю.н., доцент Тіщенко Ю.В.: відмітила високий науковий рівень дослідження, його актуальність та повноту зроблених висновків. Визначила дискусійні моменти, зокрема методології використаної в дисертаційному дослідженні. Проте, зазначила, що ці зауваження не впливають на високу оцінку дослідження. Вказала, що дисертація Козакевич О.М. на тему: «Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах», подана на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», може бути рекомендована до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

К.ю.н., доцент Рязанов М.Ю.: у своєму виступі підтримав своїх попередніх доповідачів, акцентував увагу на глибокому змісті авторських визначень і висновків. Відзначив, що дисертаційне дослідження є теоретично і практично значущим. Підкреслив, що в процесі доповіді головних положень дисертаційного дослідження, а також під час відповідей на запитання членів кафедри, Козакевич О.М. продемонструвала опрацювання значної кількості джерел, на підставі яких була підготовлена дисертаційна робота, вміння узагальнювати, аналізувати, формулювати власні висновки.

Д.ю.н., професор, завідувач кафедри загальної теорії права та держави Крижановський А.Ф.: зазначив, дисертаційне дослідження зацікавило всіх співробітників кафедри. Вказав на те, що такі дисертації є дуже важливими та актуальними та надають науково обґрунтовані відповіді на питання про нормативне врегулювання та ефективне вирішення виникаючих у цій сфері права. Ми бачимо як право розширює свою сферу, а дисертаційне дослідження Козакевич О.М. цьому є прекрасним доказом. Звичайно, ця робота є дуже цікавою, через те, що Козакевич О.М. накопичила величезний матеріал, що забезпечить активне впровадження дисертаційного дослідження у навчальну та наукову діяльність, що характеризує роботу як актуальне та затребуване наукове дослідження.

У підсумку, зазначив, що дисертація Козакевич О.М. подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» на тему: «Забезпечення доступу до правосуддя у транзитивний період» є цілісним та актуальним науковим дослідженням та може бути рекомендована до захисту в разовій спеціалізованій вченій раді.

Після цього, слово було надано **рецензентам** наукової праці доктору юридичних наук, професору О.С.Мельничук та кандидату юридичних наук, доценту О.Г. Свиді:

Доктор юридичних наук, професор О.С. Мельничук відзначила високий науковий рівень дисертаційного дослідження О.М. Козакевич.

Можливість реалізації прав людини – це тема, яка завжди викликає гострі дискусії та безперечно визнається актуальною. Іноді декларативність залишається основною характеристикою деяких прав людини, тому вкрай необхідним є вивчення, розробка механізму та подальше втілення доступності, реалізації та їх забезпечення. Не є виключенням і право на доступ до правосуддя. Крім того, особливої актуальності дослідження шляхів забезпечення доступу до правосуддя набуває у сучасних транзитивних умовах. Тому абсолютно справедливо у дисертаційному дослідженні Козакевич О.М. наголошується на важливості системного розуміння категорії доступу до правосуддя як передумови ефективного забезпечення такого доступу в сучасній правовій реальності. Слід підкреслити, що новий погляд на правову природу доступу до правосуддя з урахуванням транзитивних умов розвитку суспільства, його теоретичне узагальнення може дати тільки позитивний результат щодо оновлення галузевого характеру та практичної реалізації вищезазначеної проблематики.

Таким чином, Козакевич О.М. обрала для свого дисертаційного дослідження дійсно актуальну тему та здійснила вдалу спробу вирішення значущих питань, що ставляться перед наукою загальної теорії права та держави.

Враховуючи комплексність предмета дослідження, дисертантка гармонічно поєднала теоретико-методологічні засади предмету дослідження з надбанням галузевих та організаційно-правових наук. Зазначена всебічність аналізу визначає достатній рівень завершеності дослідження.

Структура роботи є вдалою, оскільки забезпечила автору можливість в логічній послідовності розглянути основні проблеми, що стосуються предмету дослідження та зробити відповідні висновки. Аналіз наукових розробок проблеми доступу права до правосуддя в вітчизняній та зарубіжній літературі дав змогу визначити актуальні пріоритети й напрямки дослідження. Обґрунтованими видаються визначення форм реалізації права на доступ до правосуддя, серед яких конституційна скарга, безоплатна допомога, електронне правосуддя, транзитивна юстиція. Особливої уваги заслуговує дослідження альтернативних засобів забезпечення доступу до

правосуддя, де гідне місце займає альтернативне вирішення спорів, третейські суди, відновне правосуддя та медіація.

Зміст роботи свідчить про те, що дисертантка успішно впоралася з поставленими завданнями. Робота являє собою ґрунтовне наукове дослідження самостійного характеру. Здобувачка має достатню кількість публікацій за темою роботи. Повнота викладу основних результатів дослідження у дисертації та публікаціях повністю відповідає встановленим вимогам.

Високий ступінь вірогідності та наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження забезпечено використанням комплексу принципів наукового пізнання, комплексного методологічного підходу, низки загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціальних методів. Положення дисертації ґрунтуються на об'єктивних теоретичних дослідженнях, висновки є достовірно обґрунтованими і базуються на власних судженнях автора.

Проте, робота не позбавлена і окремих положень, які можуть видатися дискусійними.

1. У підрозділі 1.1. дисертаційної роботи авторка звертається до багатьох формулювань доступу до правосуддя як з теоретико-правової позиції, так і з позицій учених догматичної (галузевої) юриспруденції. Крім того в роботі зазначено, що в ній використані методи галузевих юридичних наук. Які саме методи галузевих юридичних наук, зазначені у підрозділі 1.1., були використані?

2. В роботі неодноразово зустрічається поняття «деліберативна (нараджа) демократія». Які можна окреслити ознаки цієї демократії та чи можна вважати цю форму держави характерною для існування саме у транзитивних умовах?

Не зважаючи на окремі дискусійні питання, дисертація Козакевич О.М. на тему: «Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах» є завершеною працею, в якій отримані нові науково-обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують комплексне наукове завдання та може бути рекомендована до разової спеціалізованої вченої ради для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Кандидат юридичних наук, доцент Свіда О.Г. у цілому відмітив високий науковий рівень дисертаційного дослідження, виконаного на актуальну тему.

З моменту здобуття нашою країною незалежності в Україні відбувся відчутний прорив у створенні потужної законодавчої бази в сфері захисту з прав людини, яка багато в чому стала відповідати європейським стандартам. Робляться значні зусилля по створенню механізму, що гарантує і забезпечує право людини на судовий захист. Разом з тим в сучасних умовах першорядного значення набувають проблеми прискорення судово-правової реформи в Україні з урахуванням напрацьованого за роки незалежності досвіду і з використанням надбань світової і європейської політико-правової

думки. Одним з першочергових завдань судово-правової реформи є забезпечення доступності правосуддя, створення належних умов для функціонування судової системи, вдосконалення механізму позасудового захисту, зокрема все більше поширення процедури медіації.

Отже, підвищуючи рівень доступності правосуддя в Україні, слід обов'язково враховувати здобутки країн Західної Європи, інших країн із розвинутою демократією, практику Європейського суду з прав людини. Водночас при цьому безумовно потрібно враховувати національні особливості, історичний досвід та сучасні реалії, які існують в Україні.

З огляду на це, дисертаційна робота О.М. Козакевич являє собою значну актуальність, а обраний напрям дисертаційного дослідження належить до числа пріоритетних у розвитку України як сучасної незалежної, демократичної, соціальної і правовою держави.

Всебічне ознайомлення з текстом дисертації О.М. Козакевич дає підстави стверджувати, що підхід дисертантки до дослідження проблем доступності правосуддя є фундаментальним та ґрунтовним дослідження. Слід звернути увагу та добру структурованість роботи, логічність викладу матеріалу, якісне оформлення наукового апарату роботи.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження склали наукові праці і дослідження з філософії права, соціології, загальної теорії держави і права, конституційного права, теорії процесуального права та теоретичних засад судоустрою. Доцільно також зауважити, що наведені автором висновки є цілком обґрунтованими та базуються на правильному використанні комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження і пізнання, які застосовуються на сучасній правовій доктрині

Заслуговує на увагу джерельна база роботи, яка включає в себе 279 найменувань. Видання, включені до списку використаної літератури, свідчать про ґрунтовне опрацювання проблеми дослідження і високий рівень наукової підготовки дисертанта, її наукову зрілість.

Висновки дисертаційного дослідження проголошувалися у доповідях і повідомленнях на семи наукових конференціях у провідних навчальних юридичних закладах України. Це дозволяє зробити висновок про достатність апробації положень дисертації. Основні положення дисертаційної роботи достатньо повно відображені в одній колективній монографії, чотирьох наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України, у двох статтях, виданих у періодичних виданнях іноземних держав. Отже, таке представлення результатів наукової роботи варто визнати достатнім. Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота висвітлення результатів та розкриття змісту дисертації відповідає встановленим вимогам. Публікації автора повною мірою висвітлюють основні наукові положення дисертації.

Виходячи з аналізу основної частини дисертації, можемо дійти висновку, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною самостійною науковою працею.

Схвально оцінюючи наукові результати дисертантки, варто також зазначити наступні дискусійні положення та зауваження до поданої дисертаційної роботи:

На с. 51 дисертанткою серед чинників (бар'єрів) в умовах транзитивності, що перешкоджають реалізації та захисту права на доступ до правосуддя, виділяється «кадровий дефіцит та низький рівень правової кваліфікації судових кадрів». Якщо із твердженням щодо кадрового дефіциту варто погодитися, водночас твердження про цілковито «низький рівень правової кваліфікації судових кадрів» виглядає надто дискусійно і така теза або потребує ґрунтовного доведення, або корегування.

На с. 55 дисертантка до вказаних вище бар'єрів також відносить *«процесуальні перешкоди у доступі до правосуддя, а саме ускладнений порядок звернення до суду, надмірна зарегульованість питань, пов'язаних з вимогами до змісту позовної заяви, процедури подання доказів та інше»*. На основі власного досвіду здійснення адвокатської діяльності варто зробити висновок, що позиція автора, що врегулювання питань, пов'язаних з вимогами до змісту позовної заяви є надмірним видається перебільшеною, оскільки процесуальне законодавство не містить надмірних вимог із цього приводу. У цьому випадку дисертантці скоріше варто вказати про дійсно надвисокі вимоги до змісту касаційної скарги та надто ускладнений доступ до можливості перегляду рішень нижчестоящих судів у касаційному порядку, що є актуальним в контексті дослідження доступу до правосуддя.

В тексті дисертаційного дослідження авторка цілком справедливо вказує, що необхідно створювати механізми подолання бар'єрів, що перешкоджають реалізації та захисту права на доступ до правосуддя, вказуючи, що факторами таких змін повинна слугувати низка стратегій, однією із яких виділяється «вдосконалення інституту конституційної скарги» (с. 63), а також саме цьому питанню привчений параграф 2.1. дисертації. Водночас дисертантці варто було чітко окреслити вектори, по яких передбачається вдосконалення законодавства та практики його застосування щодо інституту конституційної скарги.

Параграф 2.4. містить у назві словосполучення «транзитивна юстиція», водночас у його тексті ця конструкція майже не зустрічається, проте використовуються: ««транзитивне правосуддя», «правосуддя транзитивного періоду», «правосуддя перехідного періоду». У зв'язку із чим потребує уточнення, чи є вказані поняття тотожними?

У підрозділі 3.4. досліджуються природа, значення, риси медіації, цілком справедливо дисертанткою виокремлюються позитивні риси врегулювання спорів за допомогою медіації, проте важливим також залишається питання, а які ризики несе у собі звернення до врегулювання спору за допомогою медіації порівняно із більш традиційним судовим захистом, у зв'язку із чим вказане питання, пов'язане із зверненням до процедури медіації потребує уточнення.

Не зважаючи на окремі дискусійні моменти, дисертація Козакевич О.М. за темою: «Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних

умовах» є самостійно виконаною завершеною науковою працею, в якій одержані нові науково обґрунтовані теоретичні результати, висловлені практичні рекомендації, що у сукупності вирішують конкретну наукову задачу – теоретико-практичне дослідження проблем доступності правосуддя в умовах транзитивності.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право». Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що представлена дисертаційна робота може бути рекомендована до разової спеціалізованої вченої ради для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

УХВАЛИЛИ:

Затвердити такий висновок щодо дисертації Козакевич О.М.

ВИСНОВОК

**про наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації
Козакевич Олеси Миколаївни на тему: «Забезпечення доступу до
правосуддя у транзитивний період», поданої на здобуття ступеня
доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081
«Право»**

Робота виконана на кафедрі загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія».

Тема дисертації схвалена та затверджена рішенням Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол №5 від 15.02.2021 р.и).

Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент Скуріхін С.М.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Проблема забезпечення права на доступ до правосуддя в умовах транзитивного суспільства та безперервного реформування судової системи демонструє свої нові грані та нові форми прояву, що, відповідно, зумовлює необхідність пошуку науково обґрунтованих відповідей на питання про нормативне врегулювання та ефективне вирішення виникаючих у цій сфері правових ситуацій.

Забезпечення права на доступ до правосуддя сьогодні характеризується певними особливостями, зумовленими тим транзитивним періодом, в якому перебуває українське суспільство. У ході та під впливом транзитивних процесів ідеологія і система правосуддя зазнають значних трансформацій. Одним із напрямків таких змін є формування сучасної концепції доступності правосуддя. Основна ідея цієї концепції полягає в усуненні або принаймні зменшенні організаційних, фінансових, інформаційних та інших перешкод в реалізації права доступу до правосуддя.

У вітчизняній правовій доктрині доступ до правосуддя переважно розуміється як можливість використання засобів офіційного правосуддя.

Сучасна правова доктрина зарубіжних країн включає до змісту категорії «доступ до правосуддя» як судові, так і позасудові форми реалізації права на доступ до правосуддя, серед яких: конституційна скарга, безоплатна правова допомога, електронне правосуддя, транзитивна юстиція, різноманітні альтернативні засоби вирішення спорів. Саме таке системне розуміння є передумовою ефективного забезпечення права на доступ до правосуддя в Україні в умовах транзитивності.

Попри наявність значної кількості наукових праць з питання доступу до правосуддя на сьогодні у вітчизняній науці відсутні комплексні дослідження щодо забезпечення доступу до правосуддя в контексті процесів демократизації, євроінтеграції й глобалізації, розвитку інформаційних і комунікаційних технологій, що властиве сучасному українському суспільству. Переважна більшість наукових досліджень носить галузевий характер, в яких теоретичні аспекти доступу до правосуддя висвітлені фрагментарно. Між тим назріла необхідність наукового теоретичного узагальнення доступу до правосуддя у сучасному транзитивному суспільстві та виявлення новітніх форм його забезпечення. Актуальність обраної теми дослідження зумовлена також необхідністю перегляду сталих уявлень про правову природу доступу до правосуддя з урахуванням транзитивних умов розвитку суспільств.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» у контексті теми «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий і культурний вимір» на 2016–2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842), а також плану науково-дослідницької роботи кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія» – «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України» на 2016–2020 рр.

Мета і завдання дослідження. Відповідно до теми дисертації, її метою є виявлення закономірностей та особливостей забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

встановити теоретико-методологічні засади дослідження доступу до правосуддя в умовах транзитивного періоду;

розкрити сучасний стан дослідження концепції доступу до правосуддя;

охарактеризувати доступність правосуддя як базову гарантію забезпечення прав людини та громадянина;

удосконалити поняттєво-категорійний апарат концепції доступу до правосуддя;

охарактеризувати особливості форм реалізації права на доступ до правосуддя в транзитивних умовах;

з'ясувати роль і місце конституційної скарги у механізмі реалізації права на доступ до правосуддя в транзитивних умовах;

з'ясувати значення права на безоплатну правову допомогу серед форм забезпечення права на доступ до правосуддя;

обґрунтувати перспективи електронного правосуддя як засобу забезпечення доступності правосуддя в умовах інформаційного суспільства;

визначити значення транзитивної юстиції в системі забезпечення доступності правосуддя у конфліктному та постконфліктному суспільстві;

з'ясувати роль та значення альтернативних засобів забезпечення доступу до правосуддя та визначити поняття АВС;

визначити роль та значення третейського судочинства у механізмі альтернативних засобів забезпечення доступу до правосуддя;

з'ясувати суть феноменів медіації та відновного правосуддя та окреслити їх перспективи в удосконаленні системи забезпечення доступу до правосуддя.

Об'єкт дослідження – правосуддя в транзитивних умовах розвитку суспільства.

Предмет дослідження – забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить комплексний підхід, який передбачає використання загальних, загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціально-юридичних методів пізнання доступу до правосуддя у правовій доктрині, міжнародному праві, національному законодавстві та юридичній практиці.

В основу роботи покладено ціннісно-нормативне праворозуміння, що означає дослідження права на доступ до правосуддя крізь призму цінностей права, зокрема, прав людини (підрозділ 1.2, розділ 2, розділ 3).

Діалектичний підхід дозволив визначити особливості та зумовленість забезпечення доступу до правосуддя сучасними транзитивними процесами та виявити зв'язки забезпечення доступу до правосуддя з іншими правовими явищами (розділ 2, розділ 3).

Значну роль в осмисленні доступу до правосуддя та форм його забезпечення в транзитивних умовах відіграло звернення до методів галузевих юридичних наук, зважаючи на те, що предмет дослідження охоплюється як теорією права, так і галузовими юридичними науками (підрозділи 1.1, 2.1, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4).

Соціологічний метод було використано для дослідження впливу суспільства на формування, розвиток, зміни та трансформацію змісту права на доступ до правосуддя, а також впливу права на транзитивні суспільні процеси (підрозділи 2.2, 2.3). Конкретно-соціологічні дослідження дозволили з'ясувати та проаналізувати ставлення громадян до права на доступ до правосуддя, до сучасних змін у правовій реальності, до публічної влади та сучасних соціальних процесів (підрозділи 2.1, 3.2, 3.3, 3.4).

Історико-правовий та порівняльно-історичний методи використано для виявлення загальних закономірностей та особливостей доступності правосуддя в транзитивний період (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.1).

Формально-юридичний (догматичний) метод застосовано для пізнання конкретного змісту права на доступ до правосуддя та його смислового значення.

За допомогою порівняльно-правового методу виявлено різноманіття форм реалізації права на доступ до правосуддя в умовах транзитивності (розділ 2, розділ 3, висновки).

Метод теоретичного узагальнення надав змогу виокремити наявні в правовій літературі наукові уявлення про зміст права на доступ до правосуддя (підрозділи 1.1, 1.2).

Дескриптивний метод дозволив сформулювати висновки щодо особливостей забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах, простежити особливості зміни дефініції «доступ до правосуддя» (підрозділ 1.1).

Використання зазначених методів у поєднанні з науковими принципами історизму, всебічності дослідження, об'єктивності, плюралізму, науковості та обґрунтованості забезпечили комплексний аналіз різноманітних форм реалізації права на доступ до правосуддя та альтернативних засобів забезпечення такого доступу в умовах транзитивності.

Нормативно-правовою основою дисертаційного дослідження є Конституція та законодавство України, міжнародні правові акти, законодавство зарубіжних країн, законопроектні матеріали.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять судова практика, матеріали узагальнення судової практики, довідкові видання, дані соціологічних і статистичних досліджень, матеріали засобів масової інформації та інтернет-ресурсів.

Теоретичні висновки дослідження ґрунтуються на результатах аналізу галузевого нормативно-правового матеріалу: конституційного, кримінального, кримінально-процесуального, цивільного, цивільно-процесуального, адміністративного, адміністративно-процесуального, інформаційного, медичного та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація стала першим загальнотеоретичним дослідженням забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах. Елементи наукової новизни виражено у таких положеннях та висновках:

у перше:

обґрунтовано, що в сучасних умовах транзитивного суспільства основоположне право людини на справедливий суд забезпечується як державними, так і недержавними за своєю природою та статусом інституціями, що здійснюють захист прав та законних інтересів особи та вирішення конфліктів (спорів) на засадах верховенства права та поваги до прав людини;

доведено, що в транзитивних умовах сучасності категорію «доступність правосуддя» слід розуміти як постійно оновлювану систему інститутів і засобів забезпечення реалізації права людини на справедливий

суд, що на сьогодні включає суд як основний інститут захисту прав і свобод людини і громадянина, інститути третейського судівництва та транзитивної юстиції, засоби конституційної скарги, електронного правосуддя, безоплатної правової допомоги, відновного правосуддя, медіації та інших альтернативних способів вирішення спорів;

з урахуванням зазначених тенденцій сформульовано дефініцію «право на доступ до правосуддя», яке розуміється як закріплене нормами матеріального та процесуального права окреме право людини і громадянина, що полягає у можливості вільного (безперешкодного) використання судових, альтернативних (позасудових) та досудових процедур для справедливого та ефективного захисту своїх прав;

визначено чинники (бар'єри), що перешкоджають реалізації та захисту права на доступ до правосуддя в умовах транзитивності сучасного українського суспільства: нестабільність правової системи, яка є головною першоосновою для обмеження права на доступ до правосуддя; нестабільне, ситуативне, недосконале процесуальне законодавство; недоліки правозастосовної судової практики; кадровий дефіцит та низький рівень правової кваліфікації судових кадрів; затягування розгляду судових справ у зв'язку з незаповненням вакансій суддів та великою кількістю судових справ; процесуальні перешкоди у доступі до правосуддя, ускладнений порядок звернення до суду, надмірна зарегульованість питань, пов'язаних з вимогами до змісту позовної заяви, процедури подання доказів; висока вартість якісних юридичних послуг; низький рівень правової культури та правової поінформованості населення.

обґрунтовано, що механізм подолання бар'єрів у доступі до правосуддя має включати: правову освіту та правове виховання з питань прав, обов'язків та правового захисту громадян (населення); формування суддівського корпусу на основі відкритого конкурсу за участю міжнародних експертів; застосування процедур, які полегшують звернення до суду (розвиток громадських центрів правосуддя, впровадження та поширення у національній правовій системі програм правової допомоги); вдосконалення інституту конституційної скарги; розвиток електронного судочинства; формування інституту транзитивної юстиції; розвиток альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів;

удосконалено:

знання про систему рекомендацій КМРЕ у сфері регулювання доступу до правосуддя шляхом виокремлення таких їх груп: рекомендації КМРЕ загального характеру; рекомендації щодо доступу до правосуддя окремих категорій осіб; рекомендації щодо правосуддя в окремих категоріях справ;

про альтернативні способи вирішення спорів, які розуміються як міжгалузевий правовий інститут, що встановлює можливість вибору між судовим розглядом та іншими недержавними формами (процедурами) вирішення спорів або конфлікту на основі добровільного узгодження сторонами процедурного порядку та встановлення відповідних прав і обов'язків конфліктуючих сторін;

набули подальшого розвитку:

ідея про значення конституційної скарги у процесі демократичного розвитку суспільства, зокрема, доведено, що конституційна скарга потенційно може стати одним із інструментів деліберативної (нарадчої) демократії завдяки таким її властивостям: 1) конституційна скарга є засобом протидії неправомірним та несправедливим судовим рішенням та/чи свавільного втручання державних органів; 2) наслідком задоволення конституційної скарги може стати скасування норми права, яка суперечить правам людини чи порушує їх; 3) конституційна скарга є засобом впливу індивіда та громадянського суспільства на правотворчість державних органів; 4) конституційна скарга є засобом залучення громадян до процесу публічного управління та контролю над діяльністю державних, в тому числі правотворчих органів;

визначено напрями сучасного стану дослідження концепції доступу до правосуддя у юридичній науці: дослідження проблематики доступності правосуддя на загально-теоретичному та філософсько-правовому рівнях; дослідження проблематики доступності правосуддя в юридичних науках матеріального права; дослідження проблематики доступності правосуддя в юридичних науках процесуального права;

положення про те, що з активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій поняття участі у відправі правосуддя розглядається не тільки як фізична можливість присутності в судовому засіданні, а скрізь призму сукупності технологій, дій і процедур допоміжного характеру що забезпечують та полегшують шляхи доступу до правосуддя;

положення про те, що транзитивна юстиція є факультативним компонентом механізму забезпечення доступу до правосуддя, який є необхідним у суспільстві зі значним конфліктогенним потенціалом чи у суспільстві, що перебуває в умовах затяжного конфлікту, та обмеженими в силу цього можливостями використання традиційних форм та засобів правосуддя;

положення про те, що популяризація ідей та впровадження у національну правову систему інституту альтернативних засобів вирішення спорів сприяє покращенню доступу громадян до правосуддя, підвищенню рівня правової культури українського суспільства, зменшенню навантаження на суди, скороченню строків розгляду справ, зменшенню судових витрат, ефективному вирішенню правових спорів, поліпшенню якості судових рішень та досягненню примирення між сторонами.

Практичне значення результатів дослідження. Положення і висновки проведеного дослідження можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшого розроблення методологічних, теоретичних, практичних питань у сфері забезпечення доступу до правосуддя;

правотворчій сфері – для удосконалення правових механізмів доступу до правосуддя;

правозастосовній діяльності – для удосконалення практики забезпечення доступу до правосуддя;

викладацькій діяльності – під час викладання навчальних дисциплін «Загальна теорія держави і права», «Державознавство», «Методологія юриспруденції», «Альтернативні способи вирішення правових конфліктів», «Медіація у професійної діяльності юриста» та інші.

Апробація результатів дисертації. Результати, висновки та пропозиції дисертаційного дослідження апробовано на теоретичних семінарах і засіданнях кафедри загальнотеоретичної юриспруденції Національного університету «Одеська юридична академія». У формі тез їх було апробовано на національних та міжнародних науково-практичних конференціях:

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено у 1 підрозділі колективної монографії, а також у 6 наукових публікаціях, 4 з яких опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 2 – у зарубіжному науковому виданні, включеному до міжнародних наукометричних баз, 9 у тезах доповідей на міжнародних і національних науково-практичних конференціях. Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що поділені на дев'ять підрозділів, висновку, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок, із них основного тексту 181 сторінка, список використаних джерел містить 314 найменування і розміщений на 35 сторінках, додатки становлять 4 сторінки.

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію матеріалів дисертації:

монографія

1. Козакевич О.М. Особливості реалізації права на доступ до правосуддя у транзитивних умовах. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації* : колективна монографія / За заг. ред. Н. В. Мішиної. Львів-Торунь: Ліга-Прес, 2020. С. 208-228.

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Козакевич О.М. Право на доступ до правосуддя: загальнотеоретичний аспект. *Юридичний вісник*. 2018. № 2. С. 88-92.

2. Козакевич О.М. Генезис ідеї права на доступ до правосуддя у загальній концепції прав людини. *Право і суспільство*. 2019. № 3. С.19-24.

3. Козакевич О.М. Третейські суди та доступ до правосуддя. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4. 2020. С. 14-21.

4. Козакевич О.М. Роль медіації у забезпеченні доступу до правосуддя.

Вісник пенітенціарної асоціації України. № 4 (14). 2020. С. 87-97.

5. Козакевич О.М. Становлення концепції транзитивного правосуддя: світовий та вітчизняний аспект. *European Reforms Bulletin*. 2021. № 2. С. 47-51.

6. Козакевич О.М. Відновний підхід у правосудді в умовах транзитивності. *Visegrad Journal On Human Rights*. 2021. № 3. С. 124-130.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Козакевич О.М. Роль суду Європейського Союзу у розробці, визнанні і захисті основних принципів права. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П.Є. Казанського: матеріали четвертої міжнар. наук. конф.* (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.)/відп. за випуск к. ю. н., доц. М.І. Пашковський; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2013. С. 501-503.

2. Козакевич О.М. Право на доступ до правосуддя як загальноправова категорія. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Одеса, 17 вересня 2018 р.) / за ред. Г. О. Ульянової; уклад.: О.В. Дикий, І. І. Братінов. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 60-62.

3. Козакевич О.М. Фундаментальність права на доступ до правосуддя. *Концептуалізація та використання правової спадщини: матеріали Всеукраїнського круглого столу онлайн* (м. Одеса, 26 грудня 2018 р.) С.105-108.

4. Козакевич О.М. Доступність правосуддя як складова верховенства права. *Правове життя сучасної України : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 1. С.116-118.

5. Kozakevych O. M. Right to access to justice in the practice of the European Court of Human Rights. *Юриспруденція Європейського суду з прав людини в цифрову еру: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 31 травня-1 червня 2019 р.) / відп. ред. Г. О. Ульянова, В.О. Туляков. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С.220-223.

6. Козакевич О.М. Право на доступ до правосуддя у європейській системі захисту прав людини. *Тенденції розвитку та правовий образ сучасної держави: матеріали Міжнародного круглого столу онлайн* (м. Одеса, 20 грудня 2019 р.) С.39-43.

7. Козакевич О.М. Поняття ADR та їх значення для забезпечення доступу до правосуддя. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку в контексті євроінтеграції: матеріали Всеукр.*

наук.конф., м. Одеса, 10 грудня 2020р. Одеса: ОДУВС, 2020. С. 19-22.

8. Козакевич О.М. Інформаційні технології як фактор забезпечення права на доступ до правосуддя. *Правове життя сучасної України: у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.)* / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 1. С. 97-100.

9. Козакевич О.М. Особливості медіації транзитивної юстиції в Україні. *Поліцейська медіація як інструмент захисту прав та інтересів громадян: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 04 червня 2021 р.)*. Одеса: ОДУВС, 2021. С. 43-46.

Характеристика особистості здобувача. О.М. Козакевич має другий (магістерський) рівень вищої юридичної освіти. У 2015 році закінчила Національний університет «Одеська юридична академія» та отримав диплом з відзнакою за ступенем вищої освіти «бакалавр» за спеціальністю 081 «Право». У 2017 році закінчив магістратуру Національного університету «Одеська юридична академія», отримала диплом з відзнакою та здобула кваліфікацію: ступінь вищої освіти магістр, спеціальність «Право». З 2017 року – аспірантка кафедри загальної теорії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія» заочної форми навчання. Володіє українською, російською, англійською мовами. Має 1 статтю у колективній монографії, 6 наукових статей, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, з них: 2 наукові статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, 4 статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України. Додатково положення дослідження відображені у 9 тезах доповідей навсеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях.

Особистий внесок автора. Дисертаційна робота є власним авторським дослідженням, у якому наукові положення, висновки та пропозиції обґрунтовано самостійно в результаті опрацювання значної кількості наукових джерел. Ідеї та розробки, що належать співавторам не використовувались.

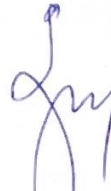
Оцінка мови та стилю дисертації. Мова та стиль написання дисертації відповідають прийнятному у науковій літературі та відповідають встановленим вимогам, які висуваються до наукової праці такого рівня, що забезпечує легкість та доступність сприйняття дисертації.

У результаті попередньої експертизи дисертації Козакевич О.М. та повноти основних результатів дослідження

УХВАЛИЛИ:

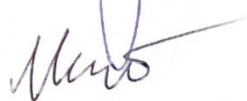
1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Козакевич Олесі Миколаївни на тему: «Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах», представленої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».
2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Козакевич Олесі Миколаївни відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), п. 10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167.
3. Рекомендувати дисертацію Козакевич Олесі Миколаївни на тему: «Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Завідувач кафедри
загальної теорії права та держави
доктор юридичних наук, професор

А.Ф. Крижановський

Рецензент:
доктор юридичних наук, доцент

О.С. Мельничук

Рецензент:
кандидат юридичних наук, доцент

О.Г. Свида

